

(וחג) ישן מפני (חג) חדש תוציאו: 6 באוקטובר במקום 23 ביולי

אבי רז

לזכר ס'

בשעה עשר לפני הצהריים בדיוק, במידאן אל-תחריר ("כיכר השחרור") שבמרכז קאהיר, בסמוך לכניסה למוזיאון המצרי, היו ראשיה של התזמורת הצבאית שקועים בהתדיינות קולנית ונסערת על סדרי הנגינה והצעידה, שנועדו להתחיל באותה שעה לכבוד יום-השנה ה-27 ל"ניצחון המפואר". החיילים-הנגנים – 25 בסגינים אדומים, חמושים בחמתי-חלילים, ו-25 בסגינים לבנים, מזוינים בכלי נשיפה; אלה ואלה במכנסיים שחורים שפסים צהובים לאורכם – התגודדו בינתיים ברחבת האספלט המגודרת, המאובקת והמלוכלכת, ממתנים בהשלמה שמפקדיהם יגיעו לעמק השווה.

התאריך היה 6 באוקטובר, מועד שבישראל מציינים ובמצרים חוגגים. המלחמה ב-1973 – "מלחמת יום הכיפורים" בפי הישראלים ו"מלחמת אוקטובר" בלשון המצרים – הסתיימה בסוף אוקטובר כאשר צה"ל כיתר את הארמיה המצרית השלישית וניצב אך מאה קילומטרים מקאהיר, אבל הזיכרון ההיסטורי המצרי, מתברר, מסתפק בימים הראשונים של המלחמה: בצליחה (עבור) ובכיבוש הגדה המזרחית של תעלת סואץ. יום השנה לפרוץ המלחמה היה אפוא לחג לאומי מרכזי במצרים (מיטל 2001: 31).¹ פרופ' ישראל גרשוני מאוניברסיטת תל-אביב ופרופ' גיים ג'נקובסקי מאוניברסיטת קולורדו, החוקרים בצוותא הנצחה ולאומיות במצרים המודרנית, ניסחו הנחת-מחקר שלפיה חג 6 באוקטובר תפס את מקומו של יום המהפכה, 23 ביולי, כחג הלאומי הראשון במעלה. בשנת 2000 נסעתי למצרים פעמיים, ביולי ובאוקטובר, כדי לאסוף התרשמויות בדבר תקפותה של ההשערה המחקרית. השורות הבאות הן מעין סיכום של אותם רשמים, בתוספת הרהורים על הסוגיה המחקרית (במידת הצניעות הראויה למי שאינו מתמחה בנושא זה).

1. המחבר חוזר על קביעה זו, בניסוח זהה כמעט, גם בהמשך (עמ' 36).

דומה שהנחת המחקר הגורסת עליונות של יום 6 באוקטובר על יום המהפכה איננה מוטלת בספק, ולא דווקא בגלל אותה תזמורת צבאית במידאן אל-תחריר, שלא הייתה שם ב־23 ביולי. "מהפכת 23 ביולי 1952 היא זיכרון דועך והולך", איבחנו כבר לפני שני עשורים פואד עג'מי (Ajami 1992: 149)², ואילו מלחמת אוקטובר, לעומתה, קיבלה, לדעת עג'מי, "ממדים מיתיים"³. ואף על פי כן, מתקשה האורח במצרים – ואולי גם האורח המצרי מן השורה – להבחין בהבדלים שבין החג האחד לבין האחר. קאהיר לא התקשטה לכבוד חגיה הלאומיים – לא ביולי ולא באוקטובר. התאורה הצבעונית בחוצותיה הייתה של שלטי פרסומת; הכרזות שנמתחו לרוחב כבישיה באוקטובר המליצו על מועמדים למועצת העם (מג'לס אל-שעב), לקראת סיבוב הבחירות הראשון שנועד להתקיים כעבור שבועיים; ודגלים שהתנוססו פה ושם, על בניינים ובצידי דרכים, לא נתלו לרגל יום המהפכה או יום השנה למלחמה דווקא. גם תמונות הנשיא ותחתיהן הכתובת "כֵּן לְמֶבְאָרֵכּ" (נַעַם לְמֶבְאָרֵכּ) נותרו מזמנים אחרים.

שני החגים הם ימי שבתון. בשנת 2000 חל 6 באוקטובר ביום שישי, שהוא יום המנוחה בארצות האסלאם, ולפיכך הוקדם החג הלאומי ביום אחד, כדי להעניק לאזרחים יום שבתון נוסף (עניין חסר משמעות מבחינת רבבות עובדי המדינה, שזה שנתיים נהנים מיום שבתון בימי חמישי) וסוף שבוע ארוך. בשביל הרוב המכריע של המצרים מדובר בימי חופשה, המנוצלים למנוחה, לקניות ולבילויים. אפשר ששורש הדבר באופני הביטוי של תרבות המקום, בדרכה השונה לחוג מועדים בעלי משמעות לאומית. בכל אופן, הישראלי שנשא אל ארץ הנילוס ציפיות להיקלע לחגיגות המונים בנוסח יום העצמאות של מולדתו, בחוצות, מצא כי סממני החג אינם נמצאים אלא בתקשורת ההמונים. ביולי בוודאי; באוקטובר עלה בידו, לכל היותר, לגלות על חזית בניין בפינה נידחת של מידאן אל-תחריר שלט בודד שעליו צויר דגל מצרים (אדום-לבן-שחור) ובמרכזו, במקום סמל הנשר, דיוקנו של חסני מֶבְאָרֵכּ, צעיר בעשרים שנה; מעל לפרצוף הנשיא נכתב "6 באוקטובר" ותחתיו – מְבָרוּכּ לְמֶסֶר ("מזל טוב למצרים").

בלשכת המודיעין לתיירים שברחוב עדלי 5, במרכז קאהיר, הופתעו שתי העובדות הצעירות מן השאלה על קיומם של אירועים מיוחדים לרגל 23 ביולי. "אירועים מיוחדים? כמו מה למשל?" – ניסתה אחת מהן להבין. "אם יש בכלל אירועים", אמרה, "הם אינם פתוחים לקהל". בכל זאת, היא טילפנה אל הממונה

2. מהדורתו הראשונה של הספר ראתה אור בשנת 1981.

3. שם: 115.

עליה, ביררה איתו את הקושיה – והודיעה: "אין". "זהו יום שבו חלק מהחנוניות סגורות", סיכמה חברתה. לשכת התיירות עצמה, ציינה האשה, תפעל כרגיל. שלושה חודשים לאחר מכן, באותה לשכת מודיעין לתיירים, ישבה פקידה אחרת, כולה פליאה למשמע תהיית התייר בדבר טקסים או מופעים פומביים כלשהם המתקיימים לציון 6 באוקטובר, והיא התעמקה בגיליון אל-אֶהְרַאם שהיה פרוס לפניה בניסיון למצוא תשובה. "הנשיא מֶבְאָרְכַּה הלך היום לקברו של הנשיא המנוח סאדאת כדי להניח זר", הכריזה לבסוף (זה לא היה נכון; מֶבְאָרְכַּה הניח שם זר יום קודם לכן). חוץ מזה לא מצאה דבר. משונה, אמרתי, שבלשכת מודיעין לתיירים אין יודעים כלום על אירועים לכבוד החג הלאומי. "אין הרבה אנשים ששואלים על זה", הגיב עמיתה של האשה, ואחרי שהתייעץ איתה הוסיף, באנגלית: "זה בשביל מצרים בלבד" (This is for Egyptian people only).

אלא שמעט מאוד נעשה על מנת לשתף את "המצרים בלבד". "הכל בטלוויזיה", אמר לי מהנדס צעיר שפגשתי במלון, "ומי שזה מעניין אותו – צופה. ברחוב אין שום דבר". לא מדויק: ידיעה קטנה שנחבאה בעמוד האחרון של אל-אֶהְרַאם מ־5 באוקטובר גילתה כי למחרת, בשעות הבוקר (השעה המדויקת לא צוינה), יישלחו תזמורות צבאיות לכיכרות קאהיר וערים מרכזיות אחרות ברחבי מצרים, כדי להשמיע מארשים ונעימות לאומיות לכבוד "חגיגות אוקטובר" (אַעְיָאד אֶכְתֹּבֶר). ואמנם, למחרת, בעשר ורבע לערך, נמנו וגמרו ראשי התזמורת במידאן אל־תחריר מה להשמיע וכיצד לצעוד, ו־50 פקודיהם פצחו סוף סוף בנגינה. תחילה עמדו במקומם, ברחבה האפרורית, וכעבור שעה קלה צעדו בסך, באי־סדר מופתי, ברחבי משטח האספלט, וממנו אל גן המוזיאון. רק צופים מעטים, מופתעים אך אדישים – התיירים שהשתרכו בתור הארוך לבדיקה הביטחונית שבפתח מיתחם המוזיאון ועוברי־אורח אחדים – התבוננו בנגני הצבא והאזינו למוסיקה שלהם. תזמורת מגויסת זו, ואחרות כמותה ששוגרו אל הפרהסיה המצרית באותו יום, היו בבחינת ביטוי פומבי, פתוח לכל, בודד – ואולי יחיד – לחג הלאומי. ביולי לא היה אפילו זה; רק חלון הראווה הקטן הקבוע בחזית השגרירות הסורית שבשכונת אל־דִּקִי גילה לעוברים ושבים מה פשר השבתון: משרדי השגרירות סגורים, נכתב בהודעה שנעצצה לצד תצלומו של הנשיא הצעיר, ד"ר בשאר אל־אסד, "לרגל חגיגות הרפובליקה הערבית של מצרים בשל מהפכת יולי המפוארת". הודעה דומה נקבעה גם בחזית השגרירות הירדנית, לא הרחק משם. אבל היו ברחובות, כמובן, היוםונים הפרושים על המדרכות למרגלות הדוכנים לממכר עיתונים, שכתורותיהם צעקו את תמצית הנאום המסורתי של הנשיא לרגל החג; גם זה של יולי וגם זה של אוקטובר. שני המועדים נחגגים בעיקר באמצעי התקשורת –

בעיתונות הכתובה ובמיוחד בזו האלקטרונית (טלוויזיה ורדיו) – אבל על מעמדו הנחות של 23 ביולי העידה, יותר מכל, העובדה שנשיא הרפובליקה נעדר מארצו במשך מרבית שעות אותו יום חג: הוא נסע לשיחות מדיניות בערב הסעודית; מהדורות החדשות ב־22 ביולי נפתחו בדיווחים על תוכנו של נאום הנשיא ובהדגשת מסריו, אבל למחרת כבר הקדימה הידיעה על שיחותיו בערב הסעודית את דבר הנאום. ב־6 באוקטובר, לעומת זאת, השתתף מֶבְאָרְכַּכּ בשורה של טקסים ואירועים, ודבריו, הן בנאומו ערב החג והן בראיון שהעניק לערוץ הטלוויזיה ניל, עמדו במוקד החדשות.

גם אם אכן "הכל בטלוויזיה", כדברי אותו מהנדס מצרי שצוטטו לעיל, הרי שאפילו צפייה לא-שיטתית במישדרים הבליטה את השוני בין שני המועדים ואת מעמדו המועדף של האחד על פני קודמו. ביום המהפכה וביומים שקדמו לו הוצעו ערוצי הטלוויזיה תוכניות מלל אחדות אשר טיפלו במאורע מהיבטיו ההיסטוריים, הפוליטיים והחברתיים, ובמשמעויותיו בראי הזמן. הנימה השלטת לא הייתה ביקורתית במיוחד, אולי משום ששלילתה של מהפכת הקצינים החופשיים והטענות על סיאובה חבוטות כמו המהפכה עצמה.⁴ הממד הצבאי הבוטה נפקד ממישרי יום המהפכה, אם כי ב־21 ביולי שודר באחד הערוצים מיפגן צבאי מרשים ביותר שהתקיים במעמד הנשיא במכללה הצבאית (פְּלִיַת אל־חֶרְבִּיַה) – כנראה סיום מחזור – והתקבל הרושם שלעיתוי עריכתו הייתה זיקה כלשהי ל־23 ביולי. בסך הכל, הטיפול הטלוויזיוני ב־23 ביולי היה ענייני מאוד – בניגוד מוחלט לאופן שבו עסקה הטלוויזיה ב־6 באוקטובר כעבור שלושה חודשים.

רוח פרצים חגיגית ומתפעמת נשבה אז מן המרקע, בכל ערוץ. היצע השידורים היה מגוון: תוכניות דוקומנטריות ודיוני אולפן, מישדרים נוסטלגיים וסרטי עלילה, טקסים ומופעי זמר. ערוצי הטלוויזיה שידרו שוב ושוב את האירועים החדשתיים הקשורים במאורע: הנשיא מֶבְאָרְכַּכּ מניח זרי פרחים על מצבת החייל האלמוני ובקברי הנשיאים שקדמו לו, אֶבְדָּאָר אל־סַאדָּאָת וגמאל עבד אל־נאסר; מֶבְאָרְכַּכּ מבקר ביחידת צבא מצרית ומשתתף בטקס צבאי כלשהו; וכמובן – נאום הנשיא מֶבְאָרְכַּכּ לכבוד החג. המונחים אֶבְדָּאָר וְנֶסֶר (ניצחון) וְעֶבְדָּר (צליחה) חזרו בלי הרף, בתוספת שמות תואר מפליגים. מגישים ומרואיינים דיברו על "רוח אוקטובר"

4. כבר ב־1969 עשתה קבוצה של אינטלקטואלים מצרים צעירים נתיחה שלאחריהמוות למהפכה, שהייתה אז בת 17, והכל – פרט לאחד – מצאו כי היא נעשתה ככולה באויקי הביורוקרטיה ומוכתמת ברבב התבוסה, וכי מעשיו הגדולים של מנהיגה, גמאל עבד אל־נאסר – מאחוריו (אל־מואקף 1969, כפי שמסוכס אצל Ajami 1992: 175).

והתמוגגו מ"התכנון הגאוני", "הניצחון המפואר", "ההישג האדיר", "ההיסטורי". השידורים כולם עמדו בסימן המלחמה, שארכה לפי הגרסה המצרית ארבעה ימים בלבד, אולי שבוע, ו"שחררה את סיני". הוקרנו הרבה קטעי ארכיון המנציחים את הצליחה, הלחימה, כיבוש קו המעוזים, ומבליטים את גבורת החייל המצרי ואת תבונת מצביאיו. דומה כי דגש מיוחד הושם על חלקו של חיל האוויר המצרי במלחמה; מפקדו של חיל האוויר היה אז מִי־אֶם־לֶא חֲסִנִי מִבְּאֶרְכֵּ. בכלל, מִבְּאֶרְכֵּ לא היה אפשר להימלט; נוכחותו במישדרים הייתה רבה מזו של המצביא העליון של המערכה, הנשיא סאדאת.⁵ כדרכה של טלוויזיה בכל העולם, חטאה הטלוויזיה המצרית בהגזמות (בתוכנית אחת, למשל, סופר על חטיבת טנקים ישראלית ש"הושמדה" ו"מאות" מחייליה נפלו בשבי; המספר הכולל של שבויי צה"ל במלחמת יום הכיפורים, בחזית מצרים ובחזית סוריה גם יחד, היה 301), ואף בתעמולה לא מעודנת במיוחד (בסרט עלילה ששודר במקוטע הוצג קרב פנים־אל־פנים במעוזי ישראל; בעוד שהחיילים המצרים לוחמים בהגינות, חסים על חיי אדם וחרדים איש לרעהו, הרי שהישראלים, חבושי קסדות שמגיני־דוד מצוירים עליהן, חמושים בסכינים ומתנפלים על המצרים בערמומיות מאחור). היה גם קונצרט חגיגי ששודר בטלוויזיה, ובו נוגנה יצירה אשר חוברת במיוחד לכבוד הצבא המצרי וניצחונה. המוטיב הווקאלי (מפי מקהלת גברים) החוזר היה: אֶלְלֶה אֶכְפֵּר.

אני סבור שאחד ההסברים ליחס השונה לשני החגים המצריים הלאומיים הוא האופן שבו הם נתפסים היום. מהפכת 23 ביולי איננה רק "זיכרון דועך והולך" אלא אף הודבקה בה תווית של כישלון, בעוד שצליחת התעלה ביומה הראשון של מלחמת אוקטובר נחשבת ל"חצייה מתבוסה לניצחון, מפירוד לאחדות, מקלון לכבוד, מדיכוי לצדק, מאימה לביטחון".⁶ העֶבֶר - החצייה - משמש מעין דימוי להשתחררותה של האומה המצרית מרוח הנכאים שאחזה בה בעקבות התבוסה המשפילה ב־1967, ולחציית מחסומים בלתי עבירים לכאורה בתחומים אחרים, לא צבאיים, ובראשם הכלכלה והפיתוח הטכנולוגי (מיטל 2001: 30, 31). אמנם, מצרים ידעה זה כבר דיון ביקורתי במלחמת אוקטובר, בספרות מחקרית ואחרת,⁷ ואפילו ערעור של ממש על עצם הניצחון.⁸ אבל בשיח הציבורי הרחב היא נחשבת להישג אדיר וחד־משמעי, אשר חולל מהפך היסטורי במורח התיכון, חילץ את מצרים מתהומות הייאוש והחזיר לאורחיה את התקווה. על אלה יש להוסיף את

5. גם מיטל 2001: 35, עומד על נקודה זו.

6. מִסְטַפָּא אַמִּין, "מִאֲדָ"א בְּעֵד חֶרֶב אֶכְתוּבָּר", מצוטט אצל Ajami 1992: 110.

7. ראו, למשל: פֶּבְקָא 1995: 10.

8. למשל: אל־מהדי 2001: 120-124.

"גורם מְבָאֲרֵךְ" – השפעת היותו של הנשיא המכהן (זה שני עשורים) קברניט המהלומה האווירית המשמעותית שפתחה את המלחמה ופילסה דרך לכוחות הקרקע. אפשר בהחלט גם, שִׁמְבָּאֲרֵךְ מבקש לייחד את משטרו מזה של קודמיו, ובמיוחד מזה של נאצר, ולשם כך הוא עושה אפוא שימוש במלחמת 1973 ובזרי הניצחון שנקשרו לה.

לפיכך, אין תמה שהאווירה ב"פנורמת אוקטובר" (באנוֹרָאמָא אֶפְתוֹפֶר) – מפעל ההנצחה העיקרי של המלחמה השוכן בְּמִדְיַת נֶסֶךְ, בצפון-מזרח קאהיר – שיקפה ב־6 באוקטובר 2000 את שמחת החג. באתר הזה, בסדרה של אולמות, מוצגות המתקפה המצרית וצליחת התעלה במופעים אור קוליים ותלת ממדיים. ב־23 ביולי בוטל כאן המופע הראשון, שהיה אמור להתחיל בתשע ושלושים בבוקר, בגלל העדר קהל, ובשניים שהתקיימו אחר-כך לא התמלאו האולמות לגמרי. בצהרי 6 באוקטובר, לעומת זאת, היה מגרש החנייה גדוש במכוניות ובאוטובוסים, והמון גדול צבא על שער הברזל; בדרך כלל, הורים צעירים וילדיהם הקטנים, אפילו תינוקות, וככל שניתן לשפוט על פי המראה והלבוש – מן המעמד הבינוני הנמוך. לכבוד החג הייתה הכניסה למופעים הללו ללא תשלום, ונקל לשער כי הדבר תרם לנהירה למקום. הילדים, נרגשים בעליל, נופפו בדגלי מצרים, עשויים פלסטיק, שעליהם נכתב: אל-נֶסֶךְ לְמֶסֶךְ ("הניצחון למצרים"). רוכל מכר את הדגלים הללו (ממני דרש חמש לירות לדגל; מן המקומיים גבה שתיים), ורבים קנו. אחדים חבשו גם מצנפות בצבעי הדגל המצרי וגם עליהן התנוססה בשחור הכתובת: יָא רֶבֶךָ, אל-נֶסֶךְ לְמֶסֶךְ ("ריבון העולמים, הניצחון למצרים").

השמש קפחה והזיעה ניגרה, אבל החיילים בבגדים אורחיים המופקדים על תפעול ה"פנורמה" לא הניחו לקהל הממתנים בחוץ להיכנס ולהסתתר בסככות. אבות אחדים פרקו את חרונם בדברים בוטים, ואילו אני התנחמתי בהבנה שהיחס הבלתי מתחשב של השלטונות המצריים כלפי מי שנוקקים לשירותיהם נשמר לא רק לממתנים לאשרה בירכתי בניין שגרירותם ברחוב בול בתל-אביב. בכל אופן, הכניסה הותרה משיצאו הצופים שבפנים: קבוצות גדולות של תלמידות ותלמידים, כבני עשר, נלהבים מאוד, ועשרות משפחות עם ילדים צוהלים ודגלים מתנופפים. כולם מצרים; אף לא תייר אחד. בשל הקהל הרב הוסיפו מופעים על החמישה שמתקיימים מדי יום בדרך כלל, דחסו לאולמות צופים במספר העולה בהרבה על קיבולת מקומות הישיבה, קיצרו שרירותית את המופעים, ואף ויתרו על המיצג באחד האולמות. מי שנכנסו סוף סוף, לא התלוננו.

ביולי, למרות צבעוניות המיצגים, קולניות המשכנעת והקריינות ספוגת הפאתוס המתלהם – הם עברו ללא כל תגובה. הילדים, שצפוי כי יהיו הראשונים

להתלהב מ"גיבורינו", מ"חילינו האמיצים" ומהתבוסה שהונחלה לאויב – הפגינו אדישות. גם המבוגרים. באוקטובר, אולי משום שידעו כי זה יום השנה לגבורת הניצחון המצרית הנפרשת לנגד עיניהם, היו הכל – גם הפעוטות – מרותקים, ועקבו בדממה דרוכה אחר מהלך הדברים. לאווירה הדרמטית תרמה המוסיקה המלווה את הקריינות, ובעיקר המוטיב הווקאלי החוזר שמשמיעה מקהלת גברים: אֶלְלָה אֶכְפֵּר – אותה מוסיקה ואותו מוטיב ווקאלי מן היצירה שחברה לכבוד הצבא המצרי וניצחוננו, אשר נזכרה לעיל.

לישראלי שנטל חלק במלחמה ההיא, אלה חזיונות קשים לצפייה. בייחוד המיצג העיקרי, שבו משוחזר באופן מרשים ביותר מעוז ישראלי והוא מביא את הגרסה המצרית לשחרור קנטרה המזרחית. גבר שישב בקרבת הסביר בלחש לבנו הקטן את המתרחש במיצג, ובהמשך עבר לפרש את המהלכים הצבאיים לשכנו המבוגר. דבריו הסגירו את השתתפותו במלחמה כחייל. "נכון, הייתי שם", אישר אחר כך, "ואני גאה בניצחון שלנו. חשוב לי שהילד שלי יידע מה היה". "מה אתה אומר?" – פנה אליי בעיניים נוצצות מצרי אחר, שבנו טילטל במרחך דגל קטן. מעניין מאוד, עניתי בנימוס. "מעניין!" הוא הסכים, "וחשוב! איזו גבורה! איזה ניצחון!" "זה יום העצמאות האמיתי שלנו", התערב מצרי שלישי, "כמו יום העצמאות שלכם, באמריקה". הוא טעה לחשוב שאני אמריקאי, תודה לאל. ביולי הצלחתי אך בקושי לחלץ מפי אחד הילדים, בעזרת אביו, את דעתו הסתמית על המיצג: "החיילים שלנו גדולים וחזקים". באוקטובר, בתום המופעים, חזרו ונשנו המלים "גאווה", "כבוד", "גבורה" וכמובן "ניצחון" (אנתסאר), על נגזרותיהן, בחילופי דברים שהשתלבו והלכו. מצב הרוח לא איפשר לשאול הכיצד הסתיימה המלחמה, על פי נוסחתה של "פנורמת אוקטובר", כעבור ארבעה ימים בלבד, ואיך זה שהצבא הישראלי חצה את התעלה מערבה.

"זה הסיפור המלא", אמר לי למחרת, בכעס, מצרי מבוגר בחצר מוזיאון המלחמה הלאומי (אל-מתחף אל-תֶּרְבִּי אל-קֶמִי) שבקֶלְעָה, מצודת קאהיר, שעה שהערת כי סיפור המלחמה, כפי שהוא מוצג במוזיאון, איננו שלם. "לפני מלחמת אוקטובר הישראלים החזיקו בסיני. ומי יושב עכשיו בסיני? המצרים! בגלל אוקטובר!"⁹

9. גרסה דומה השמיע לא מכבר מיופה הכוח בשגרירות מצרים בתל-אביב, ד"ר איהאב אל-שריף, בראיון לעיתון ישראלי: "תוצאותיה של מלחמה אינן נמדדות במה שאתה משגי בקרב. מה שקובע בסופו של דבר הוא מה שרכשת בדיפלומטיה שליוותה את הקרב. מ-67 ועד 73 ניסינו לשווא להחזיר את סיני ולא קיבלנו תשובה חיובית. השלמת המלחמה באה בהחזרת סיני וסאבה. זה הניצחון. ואל תגידו שהייתם חותמים על הסכם שלום כזה בלי מלחמה". ראו: חוגי: 2001: 60.

ובכל זאת, גם מוזיאון המלחמה חוסך ממבקריו הפטריזטים אי נעימות היסטורית. הביקור בו מתנהל במסלול כרונולוגי חד סטרי, קבוע מראש, המפרט את תולדות המיליטריוזם המצרי ומתעכב בתחנות הלוחמה השונות; אל האולם המוקדש למלחמת אוקטובר מגיעים מבלי שחולפים על פני תצוגה כלשהי המתארת את מלחמת יוני 1967. שאלתי את המדריך הצעיר מטעם המוזיאון (חייל בבגדים אזרחיים, ככל הנראה) על מקומה החסר של אותה מלחמה. "זה שם", ענה והצביע לכיוון שממנו באתי. אמרתי שאין שם כלום. "זה סגור לקהל", הגיב.

פה נעדרה אווירת החג שריחפה ב"פנורמת אוקטובר", פרט לנגינתה של עוד תזמורת צבאית (רק 25 איש, רק סגינים לבנים, רק כלי נשיפה), שהתמקמה מטעמי נוחות על ספסלים בצילה של סככת עץ, בפניה הנידחת ביותר של מתחם המוזיאון, וניסתה ללא הצלחה להתחרות בצלילי המוסיקה הרמים אשר בקעו מהמקולים של הקפיטריה, בלב המתחם. קהל המבקרים, רובו מצרים ומקצתו תיירים, לא היה גדול. משנכנסו לאולם המוקדש למלחמת אוקטובר קידמו אותם הקלטות נלהבות של סאדאת ומֶבָּאֶרְכ, אשר בקעו מתוך רמקולים. אחדים, בעיקר צעירים, הקדישו תשומת לב מסוימת לחלון הגדול של תצוגת הדיווראמה (diorama) המתארת את המתקפה האווירית המצרית, ואילו קבוצת פסלי הברונזה הגדולים של סאדאת, מֶבָּאֶרְכ, גמאסי, וגנרלים אחרים, גוהרים על מפת המלחמה ("The World Stunning Planing", כפי שנכתב בלוחית ההסבר) לא זכתה שיתעכבו לידה. היה קשה לחוש, במוזיאון בכלל, ובאולם מלחמת אוקטובר בפרט, כי מדובר ביום החג הלאומי לציון הניצחון שאותו מוזיאון ואותו אולם מתיימרים להנציח. דווקא ביולי היו אחדים שהאטו ליד פסלי סאדאת וקציניו, בניסיון לזהות את הדמויות ("הנה מֶבָּאֶרְכ!"). כך היה אז גם באגף האולם המרכזי בקומה השנייה, המוקדש למהפכת 23 ביולי: היו שעצרו לרגע לנוכח הדמויות המפוסלות של הקצינים החופשיים, מחוללי המהפכה, כדי לנחש מיהו מי; זה הכל. לא נשמעה כל הערה הקושרת את התצוגה עם התאריך של אותו יום. במוזיאון הזה צעקה השתיקה הן ביולי והן באוקטובר. הזר המתבונן מן הצד התרשם, כי המראות אינם מרעידים נימי נפש אצל המצרים; לא הנצחת המהפכה של 1952 ולא האדרת ההישגים הצבאיים של 1973.

ואף על פי כן, גם כאן ניכר יתרונו של 6 באוקטובר על פני 23 ביולי: בדוכן המזכרות שלפני דלת היציאה מהמוזיאון הציעו באוקטובר למכירה דגלים מצריים ומצנפות בצבעי הדגל. פה לא נמצאו להם קונים רבים. המבקרים ביכרו להמשיך אל תצוגת כלי המלחמה בשטח הפתוח. התצוגה הזאת כוללת שני טנקי "פטון" (M-48 ו-M-60), שעל פי הכתוב בלוחיות הקבועות לפניהם נתפסו במלחמה

כשלל. "זה ישראלי", הסבירה אשה אתת לילדיה, שעה שחלפו על פני אחד הטנקים הללו, "ואנחנו השתלטנו עליו". הצעיר שבין הילדים, כבן שמונה, אשר הבחין בזר העומד לידו חזר על דברי אמו וצעק בהתרגו: "זה ישראלי!" ואף הוסיף, לשם המחשה, תנועות ידיים וקולות של ירי לעומת האיש. אינני סבור שהילד זיהה אותי כישראלי, אבל היה באירוע הזה כדי להמחיש כי ציון 6 באוקטובר במצרים בשנת 2000 היה כרוך בחדשות שכבשו אז את הכותרות: אירועי אנתפאדת אל-אקסא – התנגשויות הדמים בין הפלסטינים והישראלים, אשר התלקחו אך שבוע לפני כן. הדיווחים המפורטים על כך בעיתונות המצרית, הכתובה והמשודרת, לא עשו את ישראל פופולרית במיוחד ב־6 באוקטובר ההוא, וניתן לשער שדבר זה לא השתנה ב־6 באוקטובר הבא אחריו.

הדיווחים הקשים התכופים על אירועי אנתפאדת אל-אקסא ועל קטל מאות הפלסטינים בשטחים הכבושים מעניקים בוודאי ממד אקטואלי ל־6 באוקטובר ועושים את היום הזה, בעיני הציבור המצרי המתעניין, רלוונטי יותר מאשר 23 ביולי. אשר לשלטון, "מדד רלוונטיות" אפשרי מספקת ההשוואה הבאה: בערב 6 באוקטובר התקיימה אי שם בקאהיר קבלת פנים חגיגת במעמד הנשיא מֶבְאָרֶכְ, חברי ממשלתו וצמרת המדינה, שאליה הוזמנו נכבדי הארץ וראשי הנציגויות הדיפלומטיות. ביולי – כך שמעתי מפי מרים פאונץ, היועצת המדינית בשגרירות ישראל בקאהיר – לא הוזמן הסגל הדיפלומטי בבירת מצרים למסיבה או להרמת כוסית לכבוד יום המהפכה. החגיגה הקרובה ביותר לקאהיר שארגן משרד החוץ המצרי נערכה, ככל הנראה, במלון מגדל דניאל בהרצליה, בניצוחו של השגריר מוחמד בסיוני.¹⁰

הסיבות והגורמים לכך ש"חגיגות אוקטובר" דחקו את יום המהפכה ותפסו את מקומו כחג הלאומי העיקרי של מצרים מגוונים ומורכבים יותר מאלה שהוצעו כאן, וראויים לדיון מפורט. ניסיתי למצוא מכנה משותף לשני המועדים בקברו של הנשיא אַנְוָאר אל-סאדאת – האיש שנמנה עם הקצינים החופשיים ב־23 ביולי והוביל את ארצו למלחמה על הישגיה ב־6 באוקטובר. סאדאת נטמן באתר אנדרטת החייל האלמוני, ועל מצבתו נרשם: "גיבור המלחמה והשלום". זכר מהפכת 23 ביולי נמצא רק מעברו השני של הכביש ההומה הסמוך, חקוק במוצנע בירכתי התבליט שבחזית הבמה המרכזית, המתאר דמויות מייצגות מתולדותיה של מצרים;

10. "תופעה נלעגת בפני עצמה", כתב אמין אל-מהדי על המסיבות ההמוניות לרגל יום המהפכה שעורכת השגרירות המצרית בתל-אביב ומזמינה אליהן שלושת אלפים איש. אל-מהדי

על הבמה הזאת ישב סאדאט ב־6 באוקטובר 1981, צופה במצעד הצבאי, שעה שנרצח. ביום המהפכה ביולי 2000 פקדו את הקבר אך מבקרים ספורים, ואף הם היו ערבים אזרחי ישראל, תושבי נצרת. האתר נראה כרגיל, כביום של חולין, והחיילים המופקדים על שמירתו – אחד בלבוש פרעוני, שניים במדי צבאו של מוחמד עלי, וקומץ אחרים במדים מודרניים – ניצבו בעמדותיהם והחליפו ביניהם דברים בצעקות, במאמץ להתגבר על המולת המכוניות השועטות בכביש. גם באוקטובר מצאתי שם מעטים – קבוצה של עשרה תיירים ושני מצרים, אב ובנו הקטן, שניפנף בדגל מצרי זעיר. באתר נותרו עדיין נסי חילות הצבא המצרי מהתקס בהשתתפות מֶבְאָרַכּ ביום הקודם, שבעטיו נסגר אז האזור כולו. "אפילו לי לא הרשו להישאר", אמר אחמד מוחמד מוראד, שתג על חולצתו זיהה אותו כ"מדריך תיירים מטעם משרד ההגנה".

המצרי הפשוט הוזמן, בעצם, לחוג את 23 ביולי ואת 6 באוקטובר בביתו, מול מקלט הטלוויזיה. ביולי, זה לא היה רעיון רע בכלל, כאשר הכל חיפשו מיפלט מפני החום המעיק כל כך והאוויר המהביל. באוקטובר ירדו הטמפרטורות; בערבים של סוף השבוע הארוך של החג גדשו המוני קאהירים, כדרכם, את רחובות העיר ונדדו בין חנויות, בתי אוכל ודוכני סידקית. אלפים נהרו לפסטיבל מיוחד שהתקיים באותו סוף שבוע במתחם האופרה של עירם: "פסטיבל מובייל 2000" (Mobile Festival 2000). זה היה פסטיבל שבא לציין ניצחון מצרי מודרני גדול לא פחות: מכרו שם טלפונים סלולאריים. מצרים רבים קנו וטילפנו זה אל זה, בגאווה גדולה.

* * *

אף על פי שמעמדו המועדף של 6 באוקטובר על פני 23 ביולי אינו מוטל בספק, נותרה עוד שאלה מרתקת אחת, אשר אין בביקורים חטופים במצרים די כדי לתת לה מענה הולם: אחרי ככלות הכל, המוני המצרים אינם חוגגים באמת – לא את 23 ביולי ולא את 6 באוקטובר; האם ניתן לפטור את הסוגיה בכך שנניח כי מדובר בדרכי ביטוי שונות משלנו – מופנמות יותר – המאפיינות את תרבות הארץ והחברה (כפי שאכן נכתב לעיל)? אני סבור שהתשובה מורכבת יותר. לשני החגים האסלאמיים יש ביטויים פומביים מובהקים במצרים. גם את חג האביב, שם אל־נַסִים, שמקורו נוצרי־קופטי (ויסודותיו נטועים במורשת הפרעונית), חוגגים המצרים כולם, קופטים כמוסלמים (וגם היהודים, כל עוד התקיימה קהילה יהודית במצרים). לחג הזה יש מאפיינים ייחודיים: המצרים יוצאים אל חיק הטבע, עורכים פיקניקים על גדות הנילוס או בגנים, ורבים, בעיקר מן המעמדות הנמוכים, לובשים בגדים

ו(תג) ישן מפני (תג) חדש תוציאו: 6 באוקטובר במקום 23 ביולי

בצבעים רועשים. אם כן, העם המצרי יודע לציין את חגיו ולשמוח בהם; מה אפוא פשר אדישותו בחגי יולי ואוקטובר לעומת ההתלהבות שהוא מפגין בעיד אל-אדחא, עיד אל-פטר ושם אל-נסים? ייתכן מאוד שההבדל טמון בהיות השניים הראשונים חגים פוליטיים, שנכפו מלמעלה, במצוות השליט, בעוד שלאחרים שורשים עממיים עמוקים, בין אם דתיים ובין אם תרבותיים-מסורתיים. בכל אופן, הסבר מוסמך דורש מחקר היסטורי ואנתרופולוגי נוסף.

ביבליוגרפיה:

- אל-מהדי, אמין, 2001. הדעה האחרת: בזכות הדמוקרטיה והשלום, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
חוגי, ג'קי, 2001. "מבעד עיניים מצריות", סופשבוע (מוסף מעריב), 24 באוגוסט, 66-58.
פֶּבְהָא, מסטפא, 1995. "כיצד הם ניצחו במלחמה", דבר, 3 באוקטובר, 10.
מיטל, יורם, 2001. "אנדרטת החייל האלמוני והנצחת מלחמת 1973 במצרים", זמנים 76: 29-36.

Ajami, Fuad, 1992 [1981]. *The Arab Predicament: Arab Political Thought and Practice Since 1967*, Updated Edition, Cambridge: Cambridge University press.